

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Lukács Bence Ákos

A KAPOSVÁRI M. KIR. 10. „ROSSEB” GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI MAGYARORSZÁG
VÉDELMÉBEN (1943–1945) C. DISSZERTÁCIÓJÁNAK
TÉZISFÜZETE

Témavezetők:
Dr. Horváth Miklós DSc.
Dr. Szabó Péter DSc.

2020

A kutatás előzményei, problémafelvetés

A Somogy megyei katonai alakulatok történetével 2008-ban kezdtem el foglalkozni, amikor ismét kezembe került nagyapám, Lukács Géza egykori tartalékos főhadnagy 1942–43-ban, a Don-kanyarban írt harctéri naplója. Mivel ő a kaposvári 6. gyalogezred aknavető szakaszának parancsnokaként harcolta végig az előbb említett időszakot, először a Naplójában érintett történeteket, témaköröket jártam körül, majd az abban szereplő neveknek néztem utána. 2010-ben megszületett Kovács Gézával a témában írt első rövid publikációnk, majd 2012 januárjában a kaposvári Egyed Árpád Kulturális Központban bemutattuk a HM Zrínyi Média Kft. támogatásával megvalósult 25 perces dokumentumfilmünket, melyet egy kiállítás is követett. 2015-ben pedig beérett a kutatómunka gyümölcse: az év végén megjelent Szabó Péterrel közösen jegyzett *A somogyi rosseb hadosztály a Don-kanyarban* című kötetünk a Zrínyi Kiadó gondozásában. Ekkor már „hivatalos” keretek között folytattam a somogyi katonai alakulatok második világháborús szerepvállalásával kapcsolatos kutatómunkámat, hiszen 2014-ben felvételt nyertem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet és Társadalomtudományi Karának Történelemtudományi Doktori Iskolájába.

A Baranya, Somogy és Tolna megyei katonai alakulatokat a második világháború alatt többször is mozgósították, és azok jelentős mértékben vették ki a részüket az ország háborús erőfeszítéseiből. Részt vettek az erdélyi bevonulásban, a délvidéki hadműveletben, egyes alakulataikat már 1941-ben megszálló feladatokkal küldték ki a keleti hadszíntérre. A különböző pécsi, szekszárdi, tolnai, kaposvári és nagyatádi egységek részt vállaltak a Don-kanyarban vívott egyenlőtlen küzdelemben, illetve 1943–44-ben a Magyar Megszálló Erők parancsnoksága alatt harcoltak a mai Belorusszia és Ukrajna területén. Dolgozatomban ezeknek a harcoknak azt az utolsó fázisát kívánom bemutatni, amelyet konkrétan a kaposvári székelyű 10. honvéd „rosseb” gyaloghadosztály vívott 1943 szeptembere és 1945 februárja között a Dráva mentén, a Kárpátokban, a Duna–Tisza közén, illetve Pest előterében, míg végül a budapesti katlancsatában teljesen fel nem morzsolódva, megmaradt állományának egy részével csatlakozott a németek elleni harcra szerveződő első magyar alakulathoz.

Mivel ez a témakör az eddigiekben teljes egészében nem került feldolgozásra, ezért a források alapos feltárása és a lehetőségek felmérése után úgy döntöttem, hogy a m.kir. 10 gyaloghadosztály történetének megírását választom disszertációm témájául.

Historiográfiai áttekintés

Kutatómunkám kezdetén attól tartottam, hogy nagyon forrásszegény lesz a dolgozat magját képező anyag, ugyanis a Hadtörténelmi Levéltárban a 10. gyaloghadosztály iratanyaga 1944 augusztusától novemberig szinte teljesen hiányos, és a Somogy Megyei Levéltárból is sajnos csak irattöredékek kerültek elő. A korabeli újságok tekintetében sem jártam nagyobb sikerrel (Új Somogy, Somogyi Újság), ugyanis azokban katonai vonatkozású hír nem kaphatott helyet, a frontról haza-, illetve visszaküldött személyes üzeneteken kívül.

Szerencsére a könyvészeti anyagok átsegítettek bizonyos nehézségeken, ugyanakkor a fentebb is jelzett probléma miatt más sem tudott érdemben a hadosztály 1944. augusztus és november közepe közötti időszakával foglalkozni. (Teljesen más volt a helyzet ugyanakkor a Budapesti csata kezdetétől fogva.) A kutatás tág kereteit ugyanakkor meghatározta Szabó Péternek egy tanulmánya, mely átfogó képet ad a kaposvári/somogyi, és egyben a dél-dunántúli alakulatok második világháborús szerepvállalásáról. Ilyen szempontból szintén nagy segítségemre volt Szabó Péter és Számvéber Norbert közösen jegyzett kötete, mely a keleti hadszíntéren illetve Magyarországon történt harctéri eseményeket foglalja össze, Ungváry Krisztiánnak a magyar királyi honvédségről, illetve Budapest ostromáról írt, több kiadást megért könyvei is. Szintén hasonló súllyal esett latba Számvéber Norbert a budapesti csatának a páncélos hadviselés aspektusaira koncentrázó kötete, melynek második kiadása már olyan eddig el nem érhető német, illetve orosz eredetű anyagokat is tartalmaz, melyek remekül kiegészítették a gyaloghadosztály történetéről megismert információkat. Szintén alapvető fontosságú volt a Számvéber Norbert szerkesztette *Erőd a Duna mentén* című dokumentumgyűjtemény is, melyben a magyaron kívül eredendően német, román és szovjet források is megtalálhatóak. A magyar nyelven megjelent külföldi írók által jegyzett szakirodalom közül némelyik még az előző rendszerben született. Ezek közül talán A. A. Grecsko, a 4. Ukrán Front harcairól szóló munkája volt leginkább hasznosra. A napjainkban is aktív kutatók közül pedig Kamen Nevenkin bolgár kutató a budapesti csata bevezető időszakáról szóló szovjet levéltári anyagokon nyugvó nagyszerű kötetét kell megemlítenem.

A dolgozat második felében a Hadtörténelmi Levéltárban megtalálható m. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály naplója volt segítségemre. A naplót a mellékleteivel együtt – amint az a munkahelyi vitán Bonhardt Attila ezredes úr jóvoltából tisztázódott – Száz Endre alezredes

özvegye adott át a Hadtörténelmi Levéltárnak.¹ Használtam a 10. gyaloghadosztály parancsvételi könyvét is, mely szintén a Hadtörténelmi Levéltár birtokában van.

A Duna–Tisza közti, a Budapest előterében, illetve a fővárosban folyó harcokról már idegen nyelvű és külföldi szerzők által írt forrásanyagokat/visszaemlékezéseket is volt alkalmam használni, így a német 6. hadsereg hadműveleti iratainak digitalizált, az Orosz Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára (Podolszk) által az interneten is fellelhető anyagai voltak elsősorban segítségemre. Könyvészeti anyagban Dieter Hoffman a magdeburgi 13. páncélosadosztályról és annak elődeiről írt kötetét tartom fontos munkának, illetve Nicolae Sova román hadseregparancsnok román nyelvű, 1963-ban készült visszaemlékezését, mely ugyan nyelvezetét tekintve mára már elavultnak számít, ugyanakkor a Budapest előterében, a román haderő részvételével lezajlott harcokról tartalmaz fontos adalékokat. Továbbá néhány helyen - erősen korlátozottan – orosz eredetű angol nyelvű internetes anyagokat is felhasználtam.

A magyar nyelvű forrásmunkák közül kiemelkedik dálnoki Veress Lajos vezérezredes nyugati emigrációban szerkesztett háromkötetes alapműve. Fontosak voltak továbbá azok az iratanyagok, amelyek részben vagy teljes egészében érintették a 10. gyaloghadosztály 1944 nyarától 1945 februárjáig terjedő időszakát. A Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjteményében fellelhető iratanyagok közül kiemelkedik Bíró József, a 10. gyaloghadosztály I. a. (hadműveleti) osztálya tartalékos hadnagyának, a hadműveleti napló vezetőjének három visszaemlékezése. Hasonlóan sok adalékkal szolgált a Selmeczi István által közreadott „*Istennel a tűzvonalban*” című kötet, amely Csánki Gábor, a pécsi 8. honvéd gyalogezred református tábori lelkészének korabeli naplóját tartalmazza, Péteri Ferenc, a kaposvári 6. honvéd gyalogezred protestáns tábori lelkészének *Szilánkok* néven kiadott visszaemlékezése, továbbá Szabó Istvánnak, a 6/III. zászlóalj egykori hivatásos főhadnagyának visszaemlékezése is.

Rendkívül nagy segítségemre voltak ugyanakkor azok az eddig a nagyközönség és a kutatók számára sem hozzáférhető források és iratanyagok, amelyekhez a jó szerencse az évek során hozzásegített. Ezek közül kiemelkedik Kudriczy István altábornagy eddig csak minimális mértékben publikált, az Egyesült Államokban fellelt emlékirata. Hasonlóan fontos Vadász Ödön főhadnagy, századparancsnok századának teljes iratanyaga, amely Kaposvárról, a főhadnagy családjától került elő. Ez utóbbi óriási jelentőségű forrásanyag, hiszen ahogy

---

¹ Benyovszky Győző vezérkari százados visszaemlékezése szerint a hadosztály naplóját még Budapest ostroma alatt, 1945. február 8-án a Gellért szálló mellett található Orlay köz 5. szám alatti udvaron ő ásatta el.

korábban már említettem, a 10. gyaloghadosztály iratai a Hadtörténelmi Levéltárban csak 1944 augusztusáig találhatóak meg, míg Vadász főhadnagy századának 1944. július 26-tól 1944. december 22-ig vezetett naplója és a hozzá tartozó mellékletek, illetve a mellékletekhez csatolt gyalogezred-, hadosztály-, hadtest- és hadsereg-parancsnoksági iratok, alosztálynévjegyzékek, veszteségi listák, illetve a térképek is rendkívül hasznosak voltak a kutatásom során. Ez az iratanyag szinte hihetetlen módon maradt meg egyben és teljes épségben. Rendelkezésemre áll még továbbá a századnaplót kiegészítő hétoldalas, a IV. szakaszra vonatkozó összekötő napló is, amelyben 1944. december 26–29. közötti bejegyzések találhatóak.

Hasonlóan nagy jelentőségű az a számtalan interjúból álló kézirat, amelyet Ludányi Antal ezredes lánya, Ludányi Narcissza és a férje, Howard Layton készített 1998-ban Somogy megyében, illetve Budapesten az egykori beosztottakkal, és amely iratnak a másolatához Ludányi András jóvoltából férhettem hozzá.

Bár a témával foglalkozó kutatásaimat 2008-ban megkezdtem, annak első időszakában főleg a somogyi alakulat Don-kanyarhoz kapcsolódó anyagait gyűjtöttem. Kutatómunkám során sajnos rendkívül kevés egykori veteránnal tudtam beszélni, és akikkel egyáltalán interjút tudtam készíteni, azok közül csak csupán egy volt tagja a 10. gyaloghadosztálynak is.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy dolgozatom lezárása (2019.10.24) óta két olyan könyv jelent meg Kamen Nevenkin (Budapest erőd I-II.) és Ungváry Krisztián (Hősök? - A budapesti csata német katonai elitje) tollából, amelynek mindenképpen helyet kellett volna kapniuk a dolgozatban, azonban ezek feldolgozása szétfeszítette volna a dolgozat leadására vonatkozó határidőmet, így az azokban szereplő újabb – főleg orosz, német és részben magyar eddig nem ismert levéltári forrásokon nyugvó – megállapításait nélkülözi dolgozatom.

A kutatás célja, módszertana és a dolgozat felépítése

Doktori tanulmányaim kezdetén célként azt határoztam meg, hogy a rendelkezésre álló források és az eddig megjelent szakirodalom alapján kronologikusan rekonstruáljam a kaposvári 10. honvéd gyaloghadosztállyal történt eseményeket. Ahol lehetőség volt rá, ott az adott eseményről fellelhető forrásokat ütköztettem, ahol lehetett ott életem ott a szemtanúk megszólaltatásának lehetőségével és néha talán nagyobb teret is engedtem ennek az elvárhatónál.

A bevezetőt követően az első fejezetben történelmi kontextusba helyeztem a hadosztály megalakulásának körülményeit, a keleti hadszíntéren, illetve a Magyarországon történt

eseményekkel kiegészítve. Tekintettel arra, hogy a hadosztályt már a megalakulását követő hónapban mozgósították, ezért fontosnak tartottam, a háború egy eddig talán annyira nem ismert szakaszára is kitérjek a második fejezetben, így Magyarország Horvátországgal közös határán történt határvillongások, illetve kisebb harcok történetét is feldolgoztam. Ugyanakkor igyekeztem kitekinteni a Balkánon történt - 1943-44 években lezajlott – eseményekre is.

A harmadik fejezetben a 1. hadsereg megalakulásának, a Kárpátok előterében vívott küzdelmeire, a 10. gyaloghadosztály mozgósításával és felvonulásával kapcsolatos eseményekre, a román kiugrás következményeire, illetve a hadosztály 1944. augusztus közepétől az októberi kivonásig történő harcaira koncentráltam. Meglehetősen nagy témakört kellett itt összefoglalnom, melyhez szükségesnek tartottam az 1. hadsereg korábbi harcainak bemutatását, az abból fakadó és a vele párhuzamosan zajló politikai és katonai változásokat, hiszen ebben a fejezetben jutunk el az ország német megszállásától a kiugrás előkészítéséig. Ez a két esemény mondhatni az ország háborús vereségének sarokkövei.

Szükségét éreztem az 1944. október 15-re tervezett, de szerencsétlen módon félresikerült kiugrás alaposabb körüljárásának is, mert a 10. gyaloghadosztályt kívánták annak katonai biztosítására Budapestre szállítva felhasználni. A negyedik fejezetben azt vizsgálom, hogy ennek a rosszul előkészített akciónak melyek voltak a főbb előzményei, ezzel párhuzamosan mi történt a hadosztálynál. A fejezetben közölt, a 10. gyaloghadosztály akkori parancsnokának, Kudriczy István vezérőrnagynak az 1961-ben írt visszaemlékezései véleményem szerint kiemelkedő forrásértékkel bírnak, hiszen szöveghűen próbálja visszaadni azokat a beszélgetéseket, amelyeket akkor az 1. magyar hadsereg parancsnokával, dálnoki Miklós Béla vezérezredessel, a VI. hadtest parancsnokával, kisbarnaki Farkas Ferenc altábornaggyal, illetve a 1. hadsereg vezérkari főnökével, Kéri Kálmán vezérkari ezredessel folytatott. Ebben a fejezetben az elvárhatónál jóval hosszabban éltem a forrásközlés eszközével, vállalva azt, hogy ez esetleg módszertani hibaként róható fel.

Az ötödik fejezet már a nyilas hatalomátvétel utáni időszakban kezdődik, mikor a hadosztályt a rosszul felszerelt és kellőképpen fel sem töltött 3. hadseregnek rendelték alá. A hadosztály bomlása ekkor – a Duna–Tisza közti harcok során – kezdődik el, hiszen a tolnai, somogyi és baranyai katonák karnyújtásnyira, otthonuk közvetlen közelében harcolnak. A folyamatos szovjet előretörés, a Budapest ellen megindított szovjet offenzíva, a német csapatok elégtelen jelenléte mind-mind előrevetíti a hadosztály történetének tragikus végkifejletét, amit azonban még megelőz egy rövid „intermezzo”.

Ezen rövid, alig kéthetes dunai folyamvédelmi időszak történetét, mely alatt az alakulatok nagy része rövid pihenőidőhöz jut, a hatodik fejezetben dolgozom fel. Ezen időszak alatt a 10.

gyaloghadosztály szervezetszerűleg már csak a „papíron” létező 2. hadsereg alárendeltségébe tartozik, melyet a németek megkerülve, a magyar alakulatokat mindjobban szétaprózva fokozatosan német vezetés alá vonnak.

Ezért lesz szükség arra, hogy a hetedik, Budapest keleti előterében és a fővárosban folyó harcokról szóló fejezetben a német 13. páncélosadosztály történetével foglalkozzak, hiszen a kaposvári gyaloghadosztály ezen német alakulat alárendeltségében harcolta végig történetének utolsó hónapjait 1944. november 17-től a főváros ostromának végéig, hogy aztán 1945 februárjában a hadosztály átállt alakulataiból létrejöttek azok a szovjet irányítás alatt harcoló magyar egységek is, mely az ostromot követő napokban felvették a Budai Önkéntes Ezred nevet.

Kutatási eredmények

Ahogy a historiográfiára vonatkozó részben is említettem, rendkívül hiányos a 10. gyaloghadosztályra vonatkozó levéltári anyag. Éppen ezért volt nagy jelentősége annak az eddig nem publikált forrásanyagnak, amit a kutatás kezdete óta sikerült összegyűjtenem és feldolgoznom. Mivel ezek a forrásanyagok olyan eddig sötét foltokra világítanak rá, amely az 1.- majd a 3. hadsereg kötelékében harcoló 10. gyaloghadosztályról eddig nem volt tudható, ezért mindenképpen eredményként kell elkönyvelnünk, hogy sikerült tisztázni és kronologikusan összeállítani a hadosztálynál 1944 augusztusa és 1944 november közepe között történt eseményeket.

Eredménynek lehet tekinteni, hogy egy a magyar hadtörténetnek eddig kevésbé ismert területének - az 1943 őszén és telének elején a magyar-horvát határon történt határvillongások – a feldolgozását és bemutatását.

Eredményként könyvelhető el továbbá, hogy a 102 napig tartó budapesti csata alatt és az az után történt eseményekről rendelkezésre álló ismereteket - a hadosztály ismert naplójának feldolgozásán túl eddig publikálatlan illetve ismert forrásanyagok bedolgozásával - sikerült kiegészíteni, így adva teljesebb képet a gyaloghadosztállyal Budapesten történetekről.

Bár ingoványos talajra téved a kutató, amikor nem valós időben rögzített eseménynaplót, memoárokat használ forrásanyagként, gondolva elsősorban Bíró József tartalékos hadnagy 1990 környékén írt visszaemlékezéseire, de a kutatás befejezése után ki

lehet jelenteni, hogy Bíró József írásos visszaemlékezéseinek tartalma - összevetve az újonnan előkerült forrásokban található adatokkal – kiállta forráskritika alkalmazásának próbáját. Ez utóbbi állítást azért is tartom jelentőségteljesnek, mert az október 15-i balul sikerült kiugrást követően a német „fegyvertárrsal” és a nyilasokkal jellemzően rossz viszonyról naplójában leírtakat a kaposvári gyaloghadosztályhoz tartozó több tiszt is megerősítette.

Összességében elmondható, hogy a második világháborús magyar hadtörténet egy eddig csak részben ismert területével kapcsolatos alap kutatások elvégzésével, a kutatási eredmények jelen dolgozatban történt összefoglalásával sikerült kiegészíteni, részben tovább árnyalni a témakörben már meglévő ismereteket. További célom, hogy főleg irattári kutatások folytatásával, illetve a dolgozat lezárását követően megjelent szakirodalom feldolgozásával a dolgozatomat kiegészítsem, lehetőség szerint szélesebb körben hozzáférhetővé tegyem.

Publikációs tevékenység

Könyv:

1. Lukács Bence Ákos- Szabó Péter: A somogyi rosseb hadosztály a Don-kanyarban, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015

Cikkek, tanulmányok:

1. Lukács Bence Ákos: *Csak előre rosseb, rosseb csak előre! – A m.kir. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús század harctéri tevékenysége az 1. magyar hadsereg kötelékében (1944. augusztus 18. – 1944. október 9.)* - In: *Élet az arcvonal mögött – Tanulmányok Szabó Péter hadtörténész tiszteletére* (Szerk.: Kincses Katalin Mária – Illésfalvi Péter), Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2019, 284 – 310.o.
2. Lukács Bence Ákos: *IV. Károly király székelyföldi látogatásai* - (második, átdolgozott és bővített tanulmány) – In: *Székelyföld és a Nagy háború – Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából* (Szerk.: Orbán Zsolt), Csíkszereda, Csíkszereda Kiadóhivatal, 2018, 99-120.o.
3. Lukács Bence Ákos: *IV. Károly király székelyföldi látogatásai (1916-1918)* - In: *Székelyföld folyóirat, 2016 (20 évf.) / 8.sz.*
4. Szabó Péter - Lukács Bence Ákos: *Menekülés a pokolból, avagy a kaposvári tüzérek kitörése az ostromlott Osztrogozsszkból 1943. január 20-án* - In: *Katonaújság 2014/1. szám*

5. Lukács Bence Ákos: Változatok a délvidéki magyar identitásra – a bácskai Tóthfalu példáján keresztül – In: Aracs: a délvidéki magyarság közéleti folyóirata, 2010 (10. évf.)/ 4. sz.
6. Kovács Géza – Lukács Bence Ákos: Egy somogyi főhadnagy a Don-kanyarban In: Magyar Hírlap, 2010. 01.13. sz.
7. Lukács Bence Ákos: Fekete március – Marosvásárhelyi pogrom, 1990 – In: Duna-part folyóirat, 2009/3. sz.